

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

Ani muž, ani žena: Intersexualita jako reflexe dvoupohlavního systému

Bakalářská práce

(Obor Sociologie)

Vypracovala: Dominika Přikrylová

Vedoucí práce: Mgr. Eva Šlesingerová, Ph.D.

Brno, 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci o rozsahu 82 890 znaků vypracovala samostatně a na základě informačních zdrojů uvedených v seznamu použité literatury.

V Brně dne 28. 4. 2014

.....

Dominika Přikrylová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Evě Šlesingerové, Ph.D. za odborné, motivující vedení a cenné rady.

„No to je ale krásné děťátko. Je to kluk, nebo holčička?“

„Nevíme. Naše dítě nám to ještě neřeklo.“

(Feinberg 2000: 116)

Obsah

1. Úvod	6
2. Intersexualita	7
2.1 Definice pojmu.....	7
2.2 Terminologie.....	7
3. Analýza dokumentu	8
3.1 Zdravý model těla/abnormální tělo	9
3.2 (Ne)viditelná intersexualita	10
3.3 Freak show.....	11
3.4 Shrnutí.....	13
4. Intersexualita versus dvoupohlavní systém	15
4.1 Medicinalizace.....	15
4.2 Biomoc.....	18
5. Sociální konstrukce přirozenosti	21
5.1 Proč dvě pohlaví nestačí – chlapeček, nebo holčička ?.....	21
5.2 Fenomén berdache, warrior women, androgynie, two - spirit a hidžrové.....	25
5.2.1 Berdache a warrior women.....	26
5.2.2 Androgynie.....	27
5.2.3 Two – spirit.....	27
5.2.4 Hidžrové.....	28
6. Muži, ženy, intersexuálové	29
6.1 Třetí, či neurčité pohlaví?.....	29
7. Závěr	33
8. Jmenný rejstřík	35
9. Zdroje	36
10. Anotace	39
11. Abstract	39

1. Úvod

Při hledání inspirace pro svou bakalářskou práci jsem narazila na článek, referující o přijetí zákona o tzv. třetím pohlaví v Německu, jež tak učinilo jako první evropská země. Zde se zákon explicitně vztahuje pouze na intersexuálně narozené. V Austrálii a Nepálu, kde zákon již několik let platí, pak i na transsexuály a genderově neutrální. Vzniká tak nová kolonka v dokladech totožnosti, což považuji za průlomový a stěžejní krok v oblasti pojetí pohlavně genderové koncepce, a nabourání binární opozice muž – žena, vycházející z esencialismu.

Ve snaze lépe porozumět dané problematice se snažím nalézt odpověď na otázku poststrukturální teoretičky Judith Butler (2003), která se ptá, co vlastně definuje pohlaví, a zda by měla existovat pouze dvě, jak se táže Anne Fausto – Sterling (2000).

Termín pohlaví konfrontuji s vícero přístupy, především pak s těmi přírodními kmeny, u nichž je pohlavní identita vnímána odděleně od anatomicky definovaného pohlaví, s teorií sociálního konstruktivismu Bergera, Luckmanna (1999) a performativní teorií již zmíněné Judith Butler. Intersexualitu nazírám jako možné narušení dichotomie pohlaví, přičemž analyzuji medicínský diskurs a Foucaultův koncept biomoci (1999). Pomocí tohoto konceptu a Foucaultova vymezení abnormálního poukazuji na normalizační tenze, jejichž účel spočívá v doзору a následném přizpůsobení nonkonformního jednání společenským požadavkům. Medicinalizaci a medicínské postupy u intersexuálních lidí ukazují také jako prostředek normalizace, mocnější o privilegium uplatňovat svou autoritu při rozhodování o tělesnosti (zde pohlaví) a potažmo o pacientově osudu. V této části využívám především paralely k tělesně handicapovaným, které se věnuje Robert Murphy v Umlčeném těle (2001).

Značnou část práce pak věnuji dokumentu *Orchids: My intersex adventure*, jež ilustruje mnohá teoretická východiska. Toto autobiografické dílo v sobě obsahuje tezi dominantního postavení medicíny a jejího práva normalizovat „pochybné“ pohlaví, ukazuje (ne)viditelnou intersexualitu a svědčí také o významu vizuální reprezentace intersexuálně nejasných těl skrze freak show.

2. Intersexualita

2.1 Definice pojmu

Presvědčení, že žijeme v dvoupohlavním světě, stojí zdánlivě na pevných základech. Stalo se jakýmsi postulátem, nepodléhajícím společenským jevům a změnám ani jejich dekonstrukci. Vycházíme – li z teze o nezpochybnitelné dvoupohlavnosti, nejenže tak toto dělení podporujeme, ale také jej spoluvytváříme. (Kessler, McKenna 2006: 343) Ne vždy ovšem dvojakost muž – žena fungovala natolik striktně. V západní kultuře získala tato dualita své dominantní postavení až na počátku osmnáctého století. (Laqueur 1992: 153) Dříve totiž některé z přírodních kmenů uznávaly i pohlavní identitu odlišnou od anatomicky definovaného pohlaví, například kmen berdache, jemuž se věnuji v následujících kapitolách. V helénském období byly pak za erotický ideál považovány sochy nejasných těl, konkrétním příkladem může být socha Hermafrodita.¹

Privilegované postavení mužů a žen upozaduje intersexualitu namísto toho, aby s ní koexistovalo. Existuje několik typů genetických odchylek od obrazu typické ženy a muže, nastaveného biomedicínským diskursem, jež mohou vést k definici intersexuality. Klinefelterův syndrom, syndrom testikulární feminizace, Turnerův syndrom, syndrom androgenní necitlivosti, hypospadie a další. Některé z těchto syndromů jsou zřejmé a viditelné, jiné nikoliv. Mohou se projevit při narození i v průběhu života. Zjistí – li se intersexualita již novorozencům, musí rodiče spolu s lékaři, obvykle bezprostředně po narození, rozhodnout, jakého pohlaví jejich potomek bude. Většina z těchto dětí záhy podstupuje hormonální léčbu a operativní změnu genitálií. Bez ohledu na jejich pocity, intimitu a identitu.

2.2 Terminologie

Dříve byli intersexuálové označováni pojmem „hermafrodit“. Tento název, jenž se dnes užívá primárně ve zvířecí říši, je vágní a především stigmatizující. Od poloviny dvacátého století, dle Dreger, jej nahradil právě pojem intersexuál. (2009: 44) Tento posun byl logický, neboť „hermafrodit“ odkazuje na přítomnost obou pohlavních orgánů, zatímco u intersexuálů je celá situace komplikovanější v tom, že „se rodí s fyzickými, hormonálními, genetickými prvky, které nejsou ani zcela ženské ani zcela mužské; jedná se tedy o kombinaci ženy a muže, nemusí však jít ani o ženy, ani o muže.“²

Co s novým názvem nevymizelo je stigmatizace. Označení opět apriorně odkazuje na

¹ (Dostupné z: <http://www.translide.cz/androgyni>)

² Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://oii.org.au/19853/welcome/>)

odlišné pojetí této minoritní skupiny a její separování od „stoprocentních“ mužů a žen. Spíše to vypadá, jakoby se intersexualita měla řadit mezi označení heterosexuality, homosexuality či bisexualita, ačkoliv nijak nesouvisí se sexuální orientací. Obsahuje mužský i ženský aspekt, lze tedy spíše hovořit o třetím pohlaví.

3. Analýza dokumentu

Autobiografický dokument *Orchids: My intersex adventure*, jež se mi stal zdrojem autentických problémů, s nimiž se intersexuální osoby potýkají, se odehrává v Austrálii roku 2010. Věnuje se, jak název napovídá, problematice intersexuality pohledem intersexuální ženy a zároveň autorky Phoebe Hart. Cestou za lepším pochopením vlastní odlišnosti navštěvuje další intersexuální osoby napříč Austrálií. Její motivace je jasná, jak sama říká: „můj ‚druh‘ byl vždy zneviditelnován“³ (Hart 2010) a ona chce toto nyní změnit. Ačkoliv by bylo podle ní velmi snadné zůstat neviditelným.

Sama trpí syndromem androgenní necitlivosti.⁴ Tedy genetickou poruchou, kdy jsou v lidském těle přítomny jak ženské (XX), tak i mužské chromozomy (XY). Phoebe z mužských primárních pohlavních znaků zůstala pouze nesestouplá varlata, později operativně odstraněna, jež však produkovala androgen – hormon, odpovědný právě za mužské pohlavní znaky. Phoebe, i ostatní s AIS, jsou vůči androgenům rezistentní, a tudíž se vyvinula jako žena, včetně genitálií i ženských sekundárních pohlavních charakteristik. V jejím konkrétním případě jí kromě traumatizující jizvy zůstala navíc absence dělohy a tedy i menstruace a s tímto spojená neplodnost. To samé postihlo i její mladší sestru, třetí ze sourozenců je „pouze“ nositelkou genu, může mít děti s tím rizikem, že ony se se syndromem již narodí. Rodiče ji o celé situaci informovali až v pubertě, nechtěli ji vystavit riziku stigmatizace a zároveň se neztotožňují s označením intersexuál ani myšlenkou, že by své dítě oslovovali a vychovávali v neurčitém rodě, dokud si samo neuvědomí vlastní pohlavní identitu.

Celý snímek je protkán záběry z dětství a dospívání, jak jejího, tak i jejích sester, což mu dodává na autenticitě. Především v období puberty, je patrné, že její tělesný vývoj neodpovídá vrstevnicím. V několika záběrech z dospívání se stylizuje do role chlapce a celkově svým zjevem ostentativně vyjadřuje vnitřní zmatek. Z tohoto důvodu jsem si také k analýze zvolila tento typ vizuálních dat, jež zaznamenávají nejasné tělo v mnoha různých, mnohdy explicitních, podobách. Právě v nich je ztělesněna obsáhlost pojmu intersexualita,

³ Vlastní překlad: „My kind always been invisible.“ (Hart 2010)

⁴ Na základě anglického názvu Androgen insensitivity syndrome dále užívám zkratky AIS.

který nelze snadno sloučit do prostého termínu. Postupná proměna od šťastného dětství přes zádumčivou pubertu a demonstrativní experimentování všeho druhu, včetně sexuálního, je zaznamenána neagresivní formou a díky animacím, prostřednictvím kterých jsou vysvětlovány například obtížně uchopitelné genetické poruchy, je celý snímek i pro laika srozumitelný. A hlavně nenásilně ukazuje na fakt, že intersexuálové nejsou jiný živočišný druh, žijí životy stejné jako muži a ženy, jen ty jejich jsou pod neustálým drobnohledem. Ať medicínským, nyní i legislativním, tak i celospolečenským. Osvěta, jež tento snímek poskytuje, by mohla rozmělnit obavy z intersexuálních osob.

3.1 Zdravý model těla/abnormální tělo

AIS lze označit jako neviditelný syndrom, vše se odehrává uvnitř těla. Phoebe navenek naplňuje představu společnosti o ženě, včetně vzhledu genitálií, čímž se ovšem běžný pozorovatel nemůže při určování pohlaví řídit, i tak se (i svévolně) řadí mezi intersexuální. Sama se ovšem striktně nedrží právě tohoto medicínského označení, jež pro ni má vágní a zavádějící význam. Od začátku pracuje raději s pojmem „orchids“, v českém překladu se jedná o orchideje, jímž se intersexuálové sami označují na základě podobnosti této květiny s lidskými dvojakými genitáliemi.

Hart zmiňuje, že byla celý život konfrontována se zdravým modelem ženského těla, zatímco její tělo a jeho vývoj bylo považováno za abnormální. Kvůli AIS nikdy nepřišla do puberty, nevyvíjela se tedy stejně jako její vrstevnice. Vyoperováním nesestouplých varlat intervence lékařské profese neskončila. Ona i její sestra měly v důsledku poruchy problémy i v sexuální sféře. Podstupovaly proto řadu nepříjemných a ponižujících procedur, aby doslova „jednali jako normální sexuální bytosti“⁵. (Hart 2010) Phoebe zmiňuje několik negativních aspektů, jež jsou vyústěním této tenze. Sama v důsledku pochyb o sobě sama trpěla v mládí poruchou příjmu potravy, v souvislosti s ní zmiňuje i sebevražednost, která je u podobně postižených velmi frekventovaná. Jak uvádějí na stránkách organizace Intersex Society of North America: „mezi lékaři existuje mnoho nepodložených mýtů o tom, že pokud chirurgicky ‚neopravíte‘ dítě s intersexuálními genitáliemi, zvyšuje se šance, že během dospívání spáchá právě ono sebevraždu“.⁶ Případ Abela Barbina o němž referuje Alice Dreger ukazuje však na opak. Barbin, vychováván jako žena, si v průběhu dospívání uvědomuje, že se cítí být spíše mužem. Nedlouho po následné operaci je opět zmatený,

⁵ Vlastní překlad: „To act like a normal sexual being.“ (Hart 2010)

⁶ Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://www.isna.org/faq/healthy>)

nedokáže si sebe představit jako ženu, ani jako muže.⁷ Zda právě toto vedlo k následnému spáchání sebevraždy, se neprokázalo. I verze, ve které by tomu tak bylo, však vyvrací předchozí nepodložené lékařské mýty. I přes operaci, jež ho měla napravit Barbin sebevraždu páchá. (2009: 27 – 32)

Současná moderní medicína je navíc schopna rozeznat genetickou poruchu již z plodové vody, matky tedy dostávají možnost jít na potrat, což podle autorky dokumentu ústí ve snahu redukovat odlišnost – individualitu již od počátku na minimum a učinit nás všechny stejnými.

3.2 (Ne)viditelná intersexualita

Opozicí příkladu Phoebe Hart a jejímu „neviditelnému“ AIS je Alyshia, jedna z nejvýraznějších osob, jež Hart navštívila. Narodena s nejednoznačným pohlavím, podstupuje operaci a následně je vychovávána jako chlapec. S dovršením plnoletosti si přestává injekčně aplikovat dávky testosteronu, neboť se považuje spíše za ženu; v průběhu života se u ní přesto objevují další pochybnosti ohledně pohlavně genderové identity.

Na tomto případě je příhodné ilustrovat a vysvětlit pojem „Gaze“ Jacquesa Lacana, jež mu dává další, jiný význam nežli dříve Foucault.⁸(2000) Gaze je v jeho pojetí spíše „forma vizuality, existující již před samotným subjektem vizualita, do které se subjekty rodí.“⁹ (Lacan v Rose 2007: 128) Jedinec ji automaticky přijímá za svou, ač je kulturně konstituovaná. Tak se Alyshia narodila, s dopomocí lékařů, do vizuální podoby chlapce a přijala ji za svou. Teprve tento krok jí během puberty způsobil chaos ve smyslu „jsem přeci chlapec, proč se cítím jako dívka“. Zvolení genderově neutrálního jména po vzoru kmenu berdache¹⁰ by mohlo být vhodným, avšak v současném pojetí pohlavně genderového konceptu těžko uchopitelným, řešením. Každé lidské bytosti by tak bylo umožněno svobodně se v průběhu dospívání přiklonit ke své vlastní identitě místo zrození se do předem určeného pohlaví, potažmo genderu.

Alyshin vzhled budí u společnosti rozpaky i zvědavost. Vizuální stránka nevypovídá o pohlaví, což vyvolává obavy z rozvolnění pohlavní binarity i celého sociálního řádu. V tomto případě se obvyklá pravidla v sociálních interakcích stala nepřehlednými. „Tuto nerozhodnost lze vyřešit segregací takových prahových lidí nebo tím, že se jim vyhneme.“ (Murphy 2001:

⁷ Tvrzení některých sexuologů, že každý jedinec nakonec najde svou pohlavní identitu se tak mohou zdát jako mylná.

⁸ Více v kapitole 4. 2.

⁹ Vlastní překlad.

¹⁰ Více v kapitole 5.2.1.

111)

V době, kdy je navštívena, žije se svou přítelkyní, i tento fakt vzbuzuje ihned pozornost. Vztah nelze označit za heterosexuální, ani homosexuální.

„Fráze – zachovat lidi normálními – by se měla brát názorně i doslova: lékaři, vědci, rodiče hermafroditů a ostatní laická veřejnost mají historicky zájem na tom třídít lidi podle pohlaví proto, aby se vyhnuli či zabránili tomu, co by se dalo považovat za homosexualitu. Jestliže totiž nevíte, kdo je mužem a kdo ženou, jak se dozvíte, že to, co vidíte, je případ heterosexuality nebo homosexuality?“ (Dreger 2009: 19)

Alyshia, ač zpočátku rozhodnuta vymanit se z pohlavně genderové dichotomie, nakonec vizuálně raději popře samu sebe. Jako muž vypadá uvěřitelně. Vyholí si tedy hlavu a v pánském obleku vychází na ulici s partnerkou. Heteronormativní společnost nyní vidí heterosexuální pár.

Nepovažuje za adekvátní ani jednu z rigidních pohlavních kategorií, do níž by se mohla zařadit. Řešení této situace spatřuji, ač v kontroverzní¹¹, stati Anne Fausto – Sterling „The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough“.¹² V ní se Sterling nenechává omezovat pohlavní binaritou a mimo ženy (1.) a muže (2.) navrhuje následující tři varianty:

3. praví hermafroditi „hermové“

4. mužští pseudohermafroditi „mermové“

5. ženští pseudohermafroditi „femové“.

Přesvědčivý mužský vzhled Alyshiu a její intersexualitu zneviditelněl, a to si, na rozdíl od autorky dokumentu, i přála. S označením ženský pseudohermafrodit či podobným by se vytouženého cíle nepochybně (tak snadno) nedočkala.

3.3 Freak show

Ve své dřívější, společnosti nesrozumitelné podobě vzbuzovala Alyshia zároveň s nechtí i zvědavost, kterou lze omluvit prostřednictvím tzv. veřejné distance. „Veřejné odmítnutí je strategie, jejímž prostřednictvím se silné fascinaci lze oddávat a v té samé chvíli ji odmítat.“¹³ (Hall 1997: 267) Typickým příkladem výše zmíněného necht' je jev „freak show“. Právě na této exhibici biologických rarit a anomálií participovala i Alyshia.

Freak show jako tato exhibice je zaznamenána již v 16. století a, sice v odlišné formě, pokračuje dodnes. Davy lidí se hrnou, aby viděly doposud nevidané. „V čem tkví tajemství fascinace jinakostí?“ (Craton 2009: 19)¹⁴

¹¹ Sterling vnímá zmíněné pseudohermafrodity jako ležící na kontinuu mezi mužem a ženou, čímž upevňuje jejich privilegované postavení, stabilní dvoupohlavnost a připisuje genitáliím primární význam. Od tohoto přístupu se v pozdějších pracích odklání.

¹² V českém překladu ve znění - Pět pohlaví: Proč muži a ženy nestačí.

¹³ Vlastní překlad.

¹⁴ Vlastní překlad.

Konkrétní případ Alyshii nespočívá v touze vystavovat se za účelem zisku. Jako odmítnutá společností apeluje na stávající esencialismus a pohlavní dichotomii. Pobouřená společnost, diváky freak show nevyjímaje, ji vnímá jako symbolickou hrozbu socio – kulturní realitě, neboť slovy Alice Dreger „v lidské kultuře není tělo nikdy tělem samo pro sebe a těla, která otevřeně zpochybňují významné hranice, jsou zvláště náchylná k tomu, že budou zapojena do bojů, kvůli těmto hranicím.“ (2009: 58)

Samotné pojmenování „freak show“ má jasně pejorativní podtext. Český překlad slova „freak“ odkazuje k podivínům, pouťovým atrakcím, v horším případě pak monstrům a obludám. Výjimečně je překládán i ve smyslu mimořádnosti člověka. Vychýlení se z linie biologické normy je tedy automaticky pokládáno za podivínství, či za něco zcela mimořádného. Stěžejní myšlenka celé této podívané je výstižně postihnuta Margrit Schlidrick v knize *Embodiyng the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*¹⁵: „Latinské kořeny slova ‚monstrum‘ jsou bohaté na asociace, čemuž nasvědčují související pojmy: *monstrare* – ukazovat (se), a *monere* – varovat.“¹⁶ (Schlidrick 2002 : 12) Lidé ve freak show jsou nejen ukazováni, ale zároveň slouží jako varování. Tento koncept podle mě lze aplikovat taktéž na situaci intersexuálů. Nejen v rámci zákona o třetím pohlaví jsou nyní ukazováni a fungují jako alarmující případ, vedle kterého vynikne „normální“ dichotomní rozdělení. Dají – li dobrovolně najevo svou nejednoznačnost, budou, i přes přirozenou zvědavost, stále vnímáni jako odstrašující příklad, který by nechtěl muže, ženy ani jejich potomky potkat. I Hart samu sebe v pubertě označovala jako „freak“, nevyvíjela se jako ostatní dívky a neustále čelila modelu ženského těla. Modelu, kterému její vlastní tělo sloužilo jako výstraha „jak nevypadat“.

Syndrom androgenní necitlivosti nemá žádné výrazné dopady na vzhled jedince. I přes přítomnosti obou typů chromozomů se vyvíjí jako muž, nebo žena a vnější stránka tomuto odpovídá. Intersexualita je skrytá uvnitř. V případě Alyshii a její genetické poruchy, je tomu jinak. Odlišnost jde vidět na první pohled, i přes snahu, aby její identita byla odpovídající vzhledu. Odmítnutí okolí v ní vyvolává zlost a demonstrativně sebe samu vystavuje; zneviditelnění selhalo, činí tedy přesný opak.

V každodenních interakcích zůstává biologické pohlaví, ve smyslu reprodukčních orgánů, skryto. Primárními pohlavními znaky se tedy při určování pohlaví, které nám

¹⁵ Samotný název knihy, v doslovném překladu „Ztělesnění monstra: setkání se zranitelným Já“, lze považovat za jednu ze základních tezí v problematice odmítání biologických, odlišností.

¹⁶ Vlastní překlad. „The Latin roots of the word ‚monster‘ are rich in associations, suggesting both *monstrare* – to show, and *monere* – to warn.“ (Schlidrick 2002: 12) Zde uvádím citaci v originálním znění, za účelem větší srozumitelnosti souvislosti pojmů *monstrare* a *monere*.

v typických případech ani nepřijde na mysl – je automatické, nelze řídit. Freak show tuto možnost poskytuje. Alyshia má však sice mužský penis, ale hrudník ženský. Znamená absence ženských pohlavních orgánů, že je mužem, nebo přítomnost prsou, že je žena? Odkud pramení přesvědčení, že o tom musíme, a smíme, rozhodovat?

3.4 Shrnutí

Není – li podle obličeje či jiných vnějších vizuálních znaků jedince jasně určitelné jeho pohlaví, zůstává nám jako jediné měřítko v běžném životě „pouze“ gender. Gender tedy usnadňuje vizuální rozpoznatelnost. Na základě z něho pramenících sociálních znaků automaticky odvozujeme pohlaví. K tomu není nijak potřeba vidět člověka odhaleného.

Už v rámci primární socializace jsme se naučili, jak vystupují chlapci a jak dívky. Co vidíme, tedy nakonec posuzujeme podle sebe samých. „Nedíváme se nikdy jen a právě na jeden objekt; vždy sledujeme vztahy mezi objekty a námi.“ (Berger in Rose 2007: 12)¹⁷ Nejsme tedy pouhým pozorovatelem či nezúčastněnou osobou. Použiju – li jako přirovnání slova Gillian Rose: „je zásadní dívat se na obraz či obrazy velmi pozorně, protože obraz sám o sobě má i své vlastní dopady; účinky, jež jsou zakotveny v sociálních praktikách.“¹⁸ (2007: 33) Nyní je patrná souvislost vizuální analýzy Gillian Rose a performativní teorie Judith Butler, která rovněž předkládá sociální praktiky jako neodlučitelnou součást nás samých. Případné pochybnosti založené na nezvyklém vzezření či chování mohou být snadno vyvráceny při pohledu na genitálie. Zázemí k vnímání genitálií jako důkazu poskytly takové autority jako je medicína a věda obecně, jež formují naše každodenní uvažování o genderu. Ačkoliv biologie, hlavně s ní související biologický determinismus, i medicína jsou neustále kritizovány – dle Donny Haraway došlo k nejvýraznější kritice v sedmdesátých letech, a to feministickým hnutím (1991: 136) – je jejich pozice neotřesitelná. Již zmíněná feministická hnutí a jejich debaty se pohybovaly od „matematické schopnosti chlapců a dívek, založené na genetických rozdílech, přes přítomnost a význam pohlavních rozdílů v nervové soustavě, příčiny mužské dominance, sexistické struktury a jejich užití v jazyce, sociobiologii až po snahy o vysvětlení pohlavně chromozomálních abnormalit.“¹⁹ (Haraway 1991: 136) Především poslední tři zmíněné jsou úzce propojeny i s problematikou intersexuality.

V mnou analyzovaném příkladu, se osoba cítí být ženou, jedná i gestikuluje jako žena, obléká si typicky ženský oděv. Jak uvádí Dreger, tyto behaviorální znaky se považují za

¹⁷ Vlastní překlad.

¹⁸ Vlastní překlad.

¹⁹ Vlastní překlad.

spjaté s pohlavím. Zároveň však jmenuje i ty anatomické, které jsou v tomto konkrétním případě jádrem nejasností. (94 – 126)

Ačkoliv její vzhled není stoprocentní, na základě těchto znaků bychom ji tedy měli považovat za ženu. Ujistění se v podobě ženského pohlavního ústrojí se ovšem nekoná. „Biologické pohlaví je sice něčím, z čeho sociální konstrukce genderu vychází, ale zároveň gender musí neustále stvrzovat mé pohlaví.“ (Fafejta 2004: 35)

S odkazem na výše zmíněnou Haraway z tohoto zmatení vyplývá mnoho komplikací. Ve sféře sémiologické a lingvistické – jak oslovovat a mluvit o osobě s na první pohled nerozpoznatelným pohlavím/genderem; v sociobiologické – vyvstává otázka, zda je náš život determinován naší biologickou podstatou; i v oblasti abnormalit – odkud pramení jistota, že my jsme ti „normální“ nebo slovy Canguilhema: „nakonec není paradoxní říci, že abnormální, ač logicky druhé, existovalo první“²⁰ (1991: 243)

Tento dokument jsem si zvolila záměrně, neboť se odehrává v první zemi, která přijala zákon o třetím pohlaví, v Austrálii. Závěr dokumentu vyznívá optimisticky, Phoebe s partnerem uspějí s žádostí o adopci a získají tak dítě. S nálepkou intersexuál, za niž se nijak nestydí a naopak se snaží dát světu najevo, že nejsou ničím aberantním, by nejenže nemohla uzavřít manželství, možná by nebyla ani adoptce. Obojí totiž právně náleží jediné ženám a mužům. Kdo ví, jak by celý dokument vypadal v současnosti a zda by vůbec vznikl. Podobnou situaci jakoby predikoval Foucault již v Archeologii vědění, kde v rámci sebereflexe uvádí, aby se ho lidé neptali, kým je, tuto otázku mají ponechat buržoazii a policii, ve smyslu tom, že oni to přeci vědí lépe. (1972: 17) Tuto tezi rozvíjím následujícími kapitolami.

4. Intersexualita versus dvoupohlavní systém

4.1 Medicinalizace

Lékařský slovník definuje intersexualitu přímo jako „obecný pojem označující nedokonalou sexuální diferenciaci podmíněnou anomální genetickou determinací, vývojovými vadami gonád a genitálu nebo hormonálně.“²¹

Už v této definici je zakořeněno, že v lékařských kruzích je intersexualita považována za „nedokonalost“, případně nemoc, která se musí nevyhnutelně (vy)léčit. Anatomickou, či jinou, neurčitost je nutné redefinovat a následně zakročit. Podobně je tomu

20 Vlastní překlad.

21 (Dostupné z: <http://lekarske.slovníky.cz/pojem/intersexualita>)

v případě další užívané terminologie.

Moderní medicína dává přednost zkratce DSD, odkazující k anglickému spojení „Disorders/Differences of Sex Development“. Zde však pro změnu explicitně odkazuje na poruchy či odlišný vývoj pohlavní soustavy. Slovo „porucha“ automaticky implikuje něco špatného, „defekt“, který je potřeba opravit v duchu „prvního přikázání nemocného: uzdrav se“. (Murphy 2001: 24)

Murphyho text, ač zaměřený na životní podmínky tělesně handicapovaných, obsahuje i jisté paralely k situaci intersexuálů. Obojí je neodmyslitelně spjato s medicínským prostředím, obě skupiny nosí nálepkou „pacient“ a aktivně, či pasivně čekají na rozhodnutí a nařízení lékařů. (Murphy 2001: 24) Strukturální funkcionalista Talcott Parsons neopomíjí i tzv. sekundární zisk z nemoci, kdy ne každý nemocný je pacient a ne každý pacient je nemocný. Spolu s osobní svobodou je zbaven i odpovědnosti, z čehož lze i těžit. Parsons zároveň chápe medicínu jako instituci sociální kontroly, onemocnění definuje jako ohrožení, jež může člověka zbavit jeho povinností a díky kontaktu s lékařem může počítat se sociálním uznáním svého stavu. Lze tak kontrolovat stabilitu společenského systému a kontrolovat to, co by mohlo vést k neplnění povinností u ostatních. (1964)

Na základě teorie pohlavních chromozomů, hormonů, gonád i té, týkající se odpovídající velikosti penisu a klitorisu, lékaři rozhodují o pacientově pohlaví. Pohlavní anatomie je tedy stále jedním ze stěžejních rozlišovacích měřítek, a aniž bych se pokoušela popřít evoluční biologii, ráda bych poukázala na pravomoci medicíny, jež zasahují i do oblastí, které by mohly být spíše otázkou svobodné individuální volby, jež je ovšem ve společnosti obecně obtížně uplatnitelná.

Heteronormativní společnost považuje za jediný správný heterosexuální pár, jiný byl v minulosti považován až za sodomii, neboť nebyl schopen reprodukce. „Konceptuální a praktické nakládání s hermafrodity ze strany lékařů a vědců bylo postaveno na předpokladu, že jedinou přirozenou, normální a morální formou sexuality je heterosexualita.“ (Dreger 2009: 23) V reprodukční medicíně lze najít přímou paralelu. Reprodukce je možná jedině, jedná – li se o muže a ženu a intersexuálové, až na výjimky neplodní a tedy neschopni reprodukce, do tohoto ideálu nezapadají. Nutnost odpovídat dvoupohlavnímu modelu je hluboce zakořeněná a právě reprodukce je stěžejním argumentem zastánců pohlavního binarismu. Existují však případy odchylek od této normy, jejichž posuzování není tak jednoznačné a tento model je tak, byť nepatrně, rozvolňuje. „Poznání, že se objevují lidé v matoucích pohlavních variacích,

testuje lékařské hodnoty a sociální normy“.²² (Fausto-Sterling 2000b: 19)

Například syndrom necitlivosti vůči androgenu se řídí vlastní klasifikační stupnicí, podle které se při narození novorozence s tímto syndromem určuje, zda se podobá, tedy zda se jeho genitálie podobají spíše ženským, nebo mužským. Intersexuální mozaika těla je tak shrnuta do číselné osy. Na základě této osy jsou pak vychováváni spíše jako chlapci, nebo dívky.²³

Genitálie, ač privilegované, tedy nejsou jediným ukazatelem a jazýčkem na misce vah dichotomie muž – žena. Během života intersexuál pochopitelně může dospět k faktu, že se se svým přiřazeným pohlavím neztotožňuje, v případě ztotožnění se mohou být naprosto neviditelnou skupinou, jež na základě vnějších, veřejnosti přístupných znaků, nevyvolává žádné pochybnosti o pohlaví. Jak shrnuje Kessler a McKenna: pohlavní znaky určují, jak budeme okolím čtení. (1985) A nyní se zákonem o třetím pohlaví, by i v případě „neviditelného“ syndromu měli mít v rodném listu uvedené, že jsou intersexuální a na tento popud by se tedy museli i zviditelnit. „Nejde jen o odchylku od morálního kodexu, ale také o narušení konvenční klasifikace a vědění.“ (Murphy 2001: 111)

Odlíšnost intersexuálů není zpravidla ihned patrná, v tomto se liší od popisu situace diskreditovaných tělesně handicapovaných osob. Teprve s přiznáním je u nich tato diskreditace možná. „Někteří lidé mají větší moc mluvit o subjektech než ti ostatní“, vysvětluje Stuart Hall.²⁴ (1997: 42) Opravdový monopol na rozhodování o naší příslušnosti zůstává tedy v rukou vědy a otázka intersexuality je tak pojímána primárně z medicínského hlediska, prostřednictvím kterého je vyvíjena normalizační tenze. „Je to popis, či spíš implicitní práce řeči v popisu, která umožňuje transformaci symptomu ve znak, přechod od nemocného k nemoci, posun od individuálního k pojmovému.“ (Foucault 2010: 138) Skrze biomedicínský diskurs „porovnává, hierarchizuje, homogenizuje a vylučuje; jedním slovem normalizuje“... (Foucault 2000: 260) ...“je tedy způsobila prosadit fungování obecných norem zdraví.“ (261) Intersexuální organizace napříč světem²⁵ bojují za společnost, v níž budou moci žít svobodně a bez skrývání pravé identity, neboť většina intersexuálních jedinců o ní raději mlčí celý život. Snaží se omezit ne nezbytně nutné chirurgické úpravy genitálií pro děti, narozené s pohlavím takovým, jež nenáleží mezi standardně vypadající mužské ani ženské. Podstatné je vyzdvihnout rozdíl mezi intersexuály a lidmi, jež svou identitu vnímají odlišně nežli je obvyklé u mužů, v případě, že jsou mužem a naopak. Necítí se dobře ve vlastním těle,

²² Vlastní překlad.

²³ (Dostupné z: http://www.sexarchive.info/ECT3/html/androgen_insensitivity_syndrom.html)

²⁴ Vlastní překlad.

²⁵ Například Intersex Society of North America a Organisation Intersex International Australia.

pocitují rozdíl mezi tím „mít tělo“ a „být tělem“. Intersexuál obvykle nemusí složitě zkoumat svou identitu a pátrat po důkazech, že jím opravdu je. Ženy bez vaječníků, muži bez varlat, ženy bez klitorisu, se stydkými pysky uloženými uvnitř, lidé, jež si pamatují nesčetné množství genitálních operací z dětství, doložené jizvami, osoby s nejednoznačným pohlavím. Nejjasnějším důkazem intersexuality je přímo vlastní tělo. „Nejsou ani nemocní, ani zdraví... ani mimo společnost, ani zcela v ní.“ (Turner in Murphy 2001 : 110)

Operace, jež podstupují intersexuálové jsou na mnohem lepší úrovni nežli v minulosti, ani dnes ovšem tím chirurgů a endokrinologů neumí vytvořit zcela typicky či „normálně“ vypadající genitálie. Tendence zneviditelnit takto narozené děti a jednat s nimi jako s nemocnými přetrvávají. „Dětská genitální chirurgie je kosmetická chirurgie, jež slouží k dosažení sociálních výsledků – ke změně pohlavně odlišného těla tak, aby vyhovovalo našemu dvoupohlavního systému.“²⁶ (Fausto-Sterling 2000: 80).

Při porodu takového jedince je přítomný tým lékařů od chirurga po nezbytného endokrinologa, aby po svolaném konziliu mohli sdělit rodičům, zda se jim narodila holčička, nebo chlapeček, což následně doloží operativním zákrokem. „Intersexuální děti ale nebývají nemocné, ta pohotovost je tu vyvolána pouze společenskými předsudky.“ (Feinberg 2000: 117) Nemoc, podle Canguilhema, je porucha rovnováhy přírody a nenachází se někde v člověku, je prostoupena jím celým. (1966: 11) Člověk je tou nemocí i poruchou harmonie. Nemoc je „rušivým zásahem přírody, průnik, který vyvrací status člověka jako nositele kultury“. (Murphy 2001: 111) Takto je nahlíženo i na intersexuály. Od narození je s nimi zacházeno jako s nemocnými, jako s těmi, jež narušují harmonii binarity pohlaví.

Lékařský zákrok v život ohrožujícím stavu je zcela pochopitelný, mnohdy k němu však dojde jen z důvodu toho, aby bylo dítě „normální“. Tým chirurgů a endokrinologů napravuje omyl přírody. Stávají se tak částečně osudem těchto dětí, byť ne zcela. Neopomenutelný vliv mají i významní druzí, spolužáci, přátelé a ostatní, jež se spolupodílejí na formování jedincovy identity. „Pokud svěřujeme obnovu nemocného organismu, k podobě požadované normy, odborným prostředkům, ať už magii či těm skutečným, je to proto, že neočekáváme nic dobrého od přírody samé.“ (Canguilhem 1966: 11) Místo, abychom respektovali různé biologicky popisované variace, jež jsou dílem přírody, konstruuje ohraničené kategorie. V konečném důsledku lékař musí novorozencovu biologickou „anomálii“ napravit a dokonat záměr přírody. (Fausto – Sterling 2000b) „Pokud stát

²⁶ Vlastní překlad.

prostřednictvím svého zákonodárství trvá na dvousložkovém pohlavním systému, dostává se do rozporu s přírodou.“ (Sterling in Feinberg 2000: 116) „Myslíme si, že zdraví je život v tichu orgánů, že tedy biologicky normální lze odhalit jen prostřednictvím ‚přestupků‘ proti normě, že konkrétní nebo vědecké povědomí o životě existuje jen skrze nemoc.“²⁷ (Leriche in Canguilhem 1966: 118)

Lékařská intervence může mít nedozírné následky a působit dospívajícím jedincům vnitřní rozkol. A podstupují ji jen proto, aby mohla být vyplněna explicitní kolonka „pohlaví dítěte“. S výběrem stejně explicitních možností muž, nebo žena.²⁸ A to i přes znalost minimálně padesáti různých variant pohlavních identit na pomezí mezi ženstvím a mužstvím. V mnoha případech se o své pravé identitě od rodičů ani nedoví, a pokud ano, tak ji často celý život raději tají. V souvislosti s analýzou dokumentu ilustruji i nelehký úkol rodičů sdělit intersexualitu vlastním dětem. Rodiče hlavní hrdinky zpočátku nesvolí k natáčení stejně, jako vnitřně nesvolili k intersexualitě vlastní dcery. V nastalém zmatku, který dítě neobeznámené s vlastní „diagnózou“ cítí především v průběhu dospívání, jako v tomto konkrétním případě, vnímá své tělo jako břemeno a obtíž. „Tělo již nadále nelze považovat za implicitní a axiomatickou samozřejmost, protože se stalo problémem.“ (Murphy 2001: 19)

4.2 Biomoc

Sociální stratifikace, jak uvádí Berger s Luckmannem, umožňuje efektivní distribuci moci a možnost patologizovat jednání vymykající se dané normě. Michel Foucault, v prvním svazku Dějin sexuality, konkretizuje tuto moc, jíž disponuje nejen věda, jako biomoc, zahrnující i dispozitiv sexuality. Foucaultovský přístup stojí na stěžejních pojmech vědění a moc, a to v obou variantách, kdy vědění je mocí, moc je věděním.

V knize *Abnormal: lectures at the Collège de France* definuje abnormalitu, která je podle něho tvořena třemi prvky. Prvním je lidské monstrum, zosobňující v sobě nemožné, zakázané a porušující zákon. Druhým pak vzdorovité individuum, jež musí být napraveno rodinou a institucemi, jež rodinu podporují. A třetí prvek Foucault přirovnává k masturbujícímu dítěti, kdy se z rodičů, bratrů, sester a lidí v těsné blízkosti stávají dozorcí. Na základě těchto tří charakteristik lze tedy nahlížet abnormalitu a její vymezení. (2003)

Celá populace je kontrolována v rámci anatomo – politiky lidského těla, vyvíjející se postupně od 17. století ve dvou, ne zcela, oddělených vývojových liniích. První proud se specializoval na „tělo jako stroj“. Druhý, z poloviny 18. století se zaměřil spíše na „tělo jako

²⁷ Vlastní překlad.

²⁸ Vylučovací poměr ve spojení „muž, nebo žena“ tuto explicitnost, díky české gramatice, ještě zdůrazňuje.

prostor“, tedy jako podklad biologických procesů. (2003) V tomto kontextu Foucault užívá i pojem „gaze“ jako pohled, kterému je naše tělo podrobena a spolu s rozvojem vědění o jeho anatomii se více zviditelňuje a tento pohled tak může proniknout ještě hlouběji. (2000)

„Zavedení této technologie dvou tváří – anatomické a biologické, individualizující a klasifikující, obrácené k projevům těla a zaznamenávající procesy života – charakterizuje moc.“ (162) Stát jako instituce moci zajišťuje prostřednictvím medicínských a právních aparátů regulativní kontrolu tělesnosti. Oba tyto aparáty, jejich mechanismy a zákony fungují jako norma. „Normalizující společnost je dějinným důsledkem technologie moci soustředěné na život.“ (Foucault: 167)

Tělo intersexuální je nyní pod dvojím, normalizujícím, tlakem. Nejen ze strany medicíny, ale i práva. To je zákonem o třetím pohlaví jakoby řadí na stejnou úroveň, jakou mají předchozí dvě, silnější motivací se však zdá být touha mít svrchovanou moc i nad těmi doposud spíše neviditelnými.

Slovy Foucaulta v Myšlení vnějšku: „Na jedné straně potvrzují právo na odlišnost a vyzdvihují vše, co činí jednotlivce skutečně jednotlivcem. Na druhé straně útočí na vše, co jednotlivce separuje, co přetrhává jeho vazby s ostatními, co rozkládá život komunity a nutí jednotlivce k návratu k sobě a svazuje jej omezujícím způsobem s jeho identitou“ (2003: 201). Nutností se mu zdá „vládnutí na základě individualizace a boji proti privilegiím vědění a mystifikujícím reprezentacím, které se lidem vnucují“ (2003: 201).

Roli náboženství a tradice převzaly vědecké diskursy. Prolínají se každodenními, intimními aspekty života současného člověka a nejenže na něj mají omezující vliv, plní funkci dohledu nad tělesností a sociální kontroly, staly se neoddělitelnou součástí jeho samého.

Prostřednictvím zповědi došlo ke „smazání vyřčené věci samotným jejím vyřčením, ale také zvětšení doznání sama“. (Foucault 2003: 140) S nynějším vlivem medicínského a především pak právního aparátu, není doznání smazáno, naopak. Přijetí mandatorního zákona o třetím pohlaví²⁹ si vynutilo přímo písemné doznání. „Vše, co se říká, se také písemně zaznamenává, shromažďuje, zakládá do spisů a archivů.“ (Foucault 2003:141) Dříve k takovým přiznáním docházelo na základě udání, stížností a k trestu jedině s královským rozkazem. Kdo udává a vydává rozkazy nyní?

Naše společnost, řízena institucemi, určuje podobu normality. „Lze předpokládat, že nutnou podmínkou sociálního života je, že všichni jeho účastníci sdílejí jednotný soubor normativních očekávání, přičemž normy jsou zachovávány částečně díky svému zakotvení.“

²⁹ Více v kapitole 6.

(Goffman 2003: 146) Tato normativní očekávání se mohou lišit v jednotlivých kulturách. Co je odsuzováno v jedné, může být v druhé již považováno za normu. Patrně jednou z prvních institucionalizovaných součástí sociálního života byla sexualita. (Berger, Luckmann 1999) Ačkoliv neexistují univerzálně platné normy, v oblasti tělesnosti a sexuality je o ně stále usilováno napříč veškerou společností.

Intersexuálně narozené děti jsou už od počátku odděleny od ostatních a posuzovány podle jiných měřítek. Nedostává se jim stejných práv jako mužům a ženám. Jaký je však rozdíl v právech jednotlivých pohlaví? Nyní, v některých krajinách, jsou „oficiálně“ tři. Muži, ženy a neurčití. Jako ti zařaditelní se považujeme za oprávněné určovat, co je a není normální. Toto privilegium se neodmyslitelně prolíná každou jednou oblastí našeho života. Na základě ustanovení „normální“ je poté možné vymezit „abnormální“. Označení sebe sama za normální nás staví do strategicky výhodné role těch silnějších, těch, jež mají v rukou moc. Členství v takové skupině poskytuje velmi výhodné postavení, jen členi mají pod přímým dohledem vratké sociální identity, jež se potom jen velmi obtížně vyhýbají marginalizaci. „Úspěch disciplinární moci se odvíjí nepochybně od použití jednoduchých nástrojů: hierarchického pohledu, normalizující sankce a jejich kombinace v proceduře, která je pro ni specifická, ve zkoušce.“ (Foucault 2000: 245) Tato moc je anonymní a zcela automatická. Ona normalita není vyjádřena jen souborem několika málo znaků, jde o celý systém, spojující privilegovanou část společnosti, která se tímto stává homogenní. Zároveň však poskytuje prostor a přímou cestu k zaznamenání každé odchylky od běžné normy. Síla takové společnosti spočívá nejen v jejím nezvratitelném postavení, ale i v monopolu na pravdu. Čím více nás spojuje, tím více na straně druhé rozděluje. Rozděluje a trestá zvláštnosti. Tyto rozdíly poté klasifikuje a na základě této klasifikace přizpůsobuje a podřizuje individuální rozdíly většině. „Je to normalizující pohled, dohled, jenž dovoluje klasifikovat, třídít a trestat.“ (Foucault 2000: 262)

5. Sociální konstrukce přirozenosti

Každodenní realita se, i skrze interpretační rámec medicínského diskursu, jeví jako objektivní a daná. Slovy autorů termínu sociální konstruktivismus Bergera a Luckmanna je však náš svět jako reálný udržován naším jednáním a myšlením, ač se nám zdá, že nepodléhá vnějšímu vlivu a existuje mimo nás. (1999: 25) Člověk dle nich buduje svou přirozenost, a tak vytváří sám sebe spolu se světem, do nějž se narodil. Jejich postoj k sociální konstrukci pohlaví odpovídá stanovisku Judith Butler (2003). Vedle biologických determinant shodně akcentují i působení společnosti. „Od okamžiku narození je vývoj lidského organismu a

rovněž vývoj větší části jeho biologické podstaty jako takové podroben neustálému společensky determinovanému vlivu.“ (52)

Její poststrukturalistické pojetí poukazuje na to, že pohlaví nestojí na pevných neměnných základech. Nevykládá ho, ani gender primárně jako sociální kategorie, pohlaví definuje jako sociálně konstruovanou „přirozenost“, která je vnímána jako nedotknutelná, a to především zásluhou mocenských aparátů. Pohlaví a gender pak nenazírá v opozici, stejně jako postup jejich konstrukce považuje za shodný, tak i tyto dva termíny se dle ní překrývají. Místo analýzy, zda je biologicky přirozené nadřazeno, či podřazeno genderu, zpochybňuje tuto přirozenost samu o sobě. (177 – 181)

„Neexistuje lidské tělo jako čistý fakt. Člověk je vždy vidí brýlemi své kultury, které mu nasazují její diskurzivní a sociální praktiky“. (Butler in Barša 2002:259)

5.1 Proč dvě pohlaví nestačí - chlapeček, nebo holčička?

Již od narození je vyžadována informace o pohlaví dítěte. První otázka směřuje na určení pohlaví. Chlapeček, nebo holčička? Cesta k jasné odpovědi u intersexuálních dětí není tak jednoduchá, natož pak výběr ze dvou explicitních variant.

Naše identita totiž není jednoznačná ani samozřejmá. “Jakmile je vytvořena, je udržována, obměňována, dokonce i přebudována sociálními vztahy.“ (Berger, Luckmann 1999: 170) Je tedy fluidní, nestabilní, proměnlivá. Obě dvě pohlaví nejenže mají svou typickou pohlavní anatomii, primární a sekundární pohlavními znaky, podle kterých je lze rozlišit. Navíc jsou opředena množstvím genderových mýtů, jež se utvářejí už v rámci primární socializace. Na základě nich se utváří vzorce chování vhodné pro ženy a vhodné pro muže. Dle již zmíněné Judith Butler, je identita, pomocí níž lze interpretovat tělo, utvářena také performativně³⁰ – zdánlivě neutrální popis popisované teprve vytváří. Pohlavní identita tak nevyhnutelně nevyplývá z biologického pohlaví ani není jeho odrazem. Označuje jej za „regulační ideál“, regulující oblast sexuality, jež má v úmyslu popsat. (186) Podobně jako u genderové performance je tomu u tělesnosti. Tělo se často jeví jako pasivní médium, existující před diskursem, jehož praktiky do něj byly vepsány. Butler toto zpochybňuje, neboť tělo není pasivním příjemcem, je přímou součástí těchto praktik stejně, jako jsou ony součástí jeho. (180)

V minulosti byl lidský hermafroditismus³¹ odsuzován a stigmatizován. Stal se

³⁰ Performativitu označuje neuvědomovanou.

³¹ Jak byl v minulosti vědeckou obcí označován.

problémem, jehož řešení nemělo dopad jen na „pochybného“ pacienta, ale na celou společnost. Lékaři i vědci, fascinováni tímto úkazem, zároveň vyjadřovali znechucení. Ač se tyto pocity nepřekrývají, úzce spolu souvisí. Z osmi bodů, jež shrnuly autorky Kessler a McKenna, na intersexuály lze dodnes aplikovat jediný - jakákoli výjimka ze dvou genderů nebude brána vážně. Jsou – li pohlaví pouze dvě a každému náleží příslušný gender, musí být, na základě této esencialistické vize, gendery také jen dva. Intersexuálové jako „mezistupní“ ženy a muže tedy žádný z těchto dvou genderů nepřísluší. Výše zmíněné autorky tedy zmiňují, že existují výlučně dva gendery a oba jsou neměnné. V případě nejasností ohledně genderu jsou jasným esenciálním znakem genitálie. Nejednoznačné genitálie oboupohlavních ani tento bod nespĺňují. Pokud musí být každý klasifikován na základě genderu, musí mít nejprve ujasněné pohlaví. McKenna a Kessler nakonec doplňují na základě esencialistické teorie, že přirozená a nezpochybnitelná je dichotomie muž/žena. Intersexuálové a sexuální minority obecně takový dvoupohlavní a zároveň dvougenderový model naborávají a ohrožují. Dle Kessler a McKenny tak stírají doposud jasné hranice. (2006: 343)

„Opravdu potřebujeme pravé pohlaví?“, ptá se hned na úvod Foucault v memoárech intersexuála Barbina. (2010: 7) Fausto – Sterling doplňuje otázkou, zda by měla existovat pouze dvě pohlaví.³² (2000: 77) Schopnost orientovat se ve společnosti, v níž žijeme, je úzce spojena s procesy redukce a kategorizace. Jasná pojmenování a označení jsou uplatňována na úkor nejednoznačných jevů i osob. Dichotomické kategorie však nejsou omezeny jen na pohlaví. V rámci poststrukturalistické kritiky Donna Haraway poukazuje hned na několik dichotomií a dualismů, kterými je protkáno celé naše bytí: „pohlaví/gender, mysl/tělo, zvíře/člověk, organismus/stroj, veřejné/soukromé, příroda/kultura, muži/ženy, primitivní/civilizované, integrace/vykořisťování, produkce/reprodukce, já/ostatní, mužský/ženský, realita/zdání, celek/část, aktivní/pasivní, správný/špatný, pravda/iluze, celkový/částečný, Bůh/člověk.“³³ (1991: 136-177)

Slovy Thomase Laqueura: „strukturalismus nás učí, že lidé svůj smysl pro opozice uplatňují ve světě plném nekonečných rozdílů a podobnosti“.³⁴ (1990: 19) Už podle jedné z výchozích tezí Sausseurovy sémiotiky je znak vymezený vším, čím není, a tak každý konstrukt, ač tvořený na pozadí nejvšeobecnější opozice my/oni, v sobě zpravidla obsahuje i

³² Vlastní překlad.

³³ Vlastní překlad.

³⁴ Vlastní překlad.

představu o svém protikladu, o „jiném“. (1996)³⁵

Pro lepší orientaci jsou tedy zavedeny kategorie a pro co největší přehlednost spojovány ty protikladné. Právě historik Thomas Laquer, ve své knize *Making sex: Body and Gender from Greeks to Freud*, na dějinných událostech ilustruje, že pohlavní dimorfismus a úzké kauzální spojení těla s genderem, není ničím univerzálním, ani zcela pradávným. Fausto – Sterling dodává, že „moderní anglosaské právní systémy požadují kategorizaci buď mužskou, nebo ženskou kvůli otázkám dědictví, otcovství, zákonného nástupnictví, dědictví titulů a předurčenosti k určitým profesím.“ (2000: 116) Pierre Bourdieu pak shrnuje takto: „Na základě těchto všeobecně užívaných myšlenkových schémat se určité odchylky a distinktivní rysy (zvláště tělesné) jeví jako objektivně existující, přirozené difference, zatímco skutečnost je taková, že právě ona schémata – tím, že tyto difference „naturalizují“, tj. zapojují do systému diferencí stejně zdánlivě přirozených – je udržují při životě; předsudky, jež se z nich rodí, jsou tak chodem světa, a hlavně všemi biologickými a kosmickými cykly, neustále potvrzovány.“ (Bourdieu 2000: 13) V jeho tvrzení lze vidět paralelu k teorii performativity Judith Butler.

Dichotomie tedy zahrnuje dvě vzájemně se nepřekrývající kategorie. K pohlavní dichotomii muž/žena je přistupováno, jako by se ani nejednalo o stejný „živočišný druh“. Především prostřednictvím medicínského diskursu je ustanovena „koncepte dvou biologicky daných a takřka ve všech ohledech opačných pohlaví“. (Dvořáčková 2007: 16) Zde k třídění vedou samozřejmě i jiné nežli mocenské důvody. „Z velké části je důvod pro sexuální třídění v tom, že činíme velmi důležité rozdíly založené na mužskosti a ženskosti.“ (Dreger 2009: 18) Jsou tyto rozdíly dílem přírody, institucionalizace a společensky determinovaného vlivu nebo obou zmíněných? Jedna z mála stabilních jistot, která nám v životě zůstala, je ta, že pokud jedinec není muž, musí být automaticky ženou a naopak. V případě, že jedinec nezapadá ani do jedné z těchto kategorií, narůstá naše potřeba jej identifikovat

„Nakonec, co je to vlastně pohlaví? Je to cosi přirozeného, anatomického, chromozomálního nebo hormonálního?“³⁶ (Butler 2003: 22)

Fausto - Sterling ve své knize odkazuje na amerického psychologa a sexuologa Alberta Ellise a především na jeho studii, uskutečněnou ve 40. letech. Ta ukazuje, že v samotném vývoji mužství a ženství záleží na výchově mnohem více než na přírodě.

³⁵ Proti sauuseurovskému sémiotickému přístupu k reprezentaci a semiotizaci lidského těla obecně se vymezuje Foucault se svým diskursivním přístupem. „Historie, která nás vychovává a určuje, má podobu boje spíše než jazyka: mocenské vztahy, ne významové.“³⁵ (Foucault in Hall 1997: 43)

³⁶ Vlastní překlad.

S genetickými dispozicemi se člověk již rodí, celá naše osobnost a vlastní identita z hlediska subjektivního i objektivního vnímání však takto pevně dána není. „Charakter osobnosti jako sociálního produktu není omezen jen na určitou konfiguraci, s níž se jedinec ztotožňuje jako se sebou samým (například je „mužem“ tím určitým způsobem, kterým je tato identita definována a utvářena v dané kultuře), ale zahrnuje v sobě i všestranné psychologické vybavení, jež slouží jako přídavek k tomuto danému uspořádání (například „mužské“ emoce, postoje, dokonce i tělesné reakce).“ (Berger, Luckmann 1999: 52) Působí na ni nesčetně mnoho faktorů, primárně však prostředí a s ním spojené socio – kulturní vlivy. Chromozomy, hormony, genitálie, ale i chování a schopnosti byly “shrnuty do genderově dichotomních charakteristik”, jak doplňují Kessler a McKenna.³⁷ (1985: 163)

Sociální konstruktivisté se v tomto shodují s poststrukturalistou teoretičkou Judith Butler, odmítající rozdíl mezi pohlavím a rodem. Pohlaví je podle ní kulturně utvářené a rod mu existenčně předchází. (2003: 23) I Fausto – Sterling upozorňuje, že na naši identitu bychom se měli soustředit spíše než na jedincovo pohlaví a gender. Odmítá i samu dichotomii pohlaví/gender, protože pohlaví není ryze fyzická kategorie, je konstruováno nejen diskursivně, ale i přímo, což ilustrují právě chirurgické zákroky na intersexuálních tělech či hormonální „lčba“.³⁸ (2000a: 21 – 27)

Vrátím – li se nyní ke stěžejní otázce Butler, zda je pohlaví něco přirozeného, snáze se odpovědi přiblížím s použitím příkladu. Dílo *Myths of gender* jeden výmluvný poskytuje. Srovnává zde dvě reálné situace: první, v níž se narodil podle všeho „normální“ chlapec. Následná lékařská vyšetření ukázala na nemoc, ovlivňující syntézu hormonu kortizon, dále na přítomnost dvou chromozomů X. Toto zjednodušeně řečeno znamená, že „on“ byl doopravdy dívkou, jejíž stydké pysky se nesprávně vyvinuly v šourek a klitoris přímo v penis. Chirurgický zákrok spolu s hormonální léčbou stvořili dítě, které až vyroste, se tedy může vdát a mít děti. Příklad druhý má opačný spád. Dítě bylo vychovááno jako dívka, vedeno k, v té době typickým, ženským činnostem, aby ovšem v pubertě zjistilo, že se mu náhle prohlubuje hlas, rostou vousy a klitoris se přímo zvětšuje a transformuje v penis. Tento, nyní, chlapec se nakonec oženil a stal otcem. „Studie těchto případů poskytuje vhled do složitosti sexuálního vývoje a zároveň podněcuje spor biologických základů chování, založeného na genderu.“ (Fausto – Sterling 1992: 78)³⁹ Oba příklady demonstrují narušení pohlavního vývoje a oddělení jednotlivých složek, jež by měly úzce souviset – gonády, hormony, vzorce

³⁷ Vlastní překlad.

³⁸ Vlastní překlad.

³⁹ Vlastní překlad.

chování a především pak chromozomy X a Y. Složky biologického pohlaví se obvykle shodují, novorozenec je tedy identifikován na základě jednoznačných nebo alespoň převládajících pohlavních znaků buď jako žena, nebo muž a podle toho následně vychováván. Pokud se neshodují, je přikročeno k zákroku. „Zárok – tento termín užívá medicínský stav pro jakýkoli druh zásahu do těla pacienta.“ (Murphy: 18) Označení pro tak zásadní krok jako je určení pohlaví novorozence, je tedy shodné například s (banálními) operacemi slepého střeva.

5.2 Fenomén berdache, warrior women, androgynie, two – spirit, a hidžrové

Odkud ale tedy pramení samozřejmost, s níž přijímáme právě dvoupohlavnost jako jedinou možnou a pravdivou? „Podle tradiční perspektivy se někdo narodil do kategorie muž, nebo žena a na základě tohoto narození nabyl povinnosti vykonávat mužskou, nebo ženskou roli.“⁴⁰ (Kessler, McKenna 1978: 11)

Mužům i ženám automaticky přisuzujeme určité „rozpoznávací“ typické znaky, vzorce jednání. Pohlavní identita („gender identity“) je podmíněna anatomicky definovaným pohlavím. „Existuje historie toho, jakým způsobem se vytvořila dualita pohlaví, která by mohla odhalit tuto binární možnosti jako proměnlivou konstrukci?“⁴¹ (Butler 2003: 23) Některé z původních amerických kmenů a kultur však tyto dva pojmy vnímaly zcela odděleně. Existovaly zde i různé alternativy muže a ženy. Donna Haraway se svým *Cyborg Manifesto* ptá, na základě paralely s kyborgy, proč by naše těla měla končit kůží, proč bychom měli být zapouzdřenými bytostmi. Náš vývoj, včetně genderu, pohlaví, tělesnosti a schopností je obsáhlejší a nelze ho takto ohraničit. (178) Vhodným příkladem distance od omezující tělesnosti je fenomén berdache a warrior women. „Nezpochybňovaná existence dvou odlišných pohlavních bytostí se začala jevit jako něco, co může mít taktéž svou historii.“ (Dvořáčková 2007: 17)

5.2.1 Berdache a warrior women

Označení berdache bylo užíváno především mezi indiánskými národy. Evropští kolonizátoři ve svých jazycích ani neměli vhodný výraz, kterým by označili nezvykle vypadající jedince, na něž v Americe patnáctého století narazili. (Roscoe 1988: 48 - 51) Na základě následujícího zaznamenaného popisu je poté nesprávně označili za hermafrodity. „Mezi ženami ... byl jeden, který... měl vzezření ženy, ale soudě podle obličeje a absence

⁴⁰ Vlastní překlad.

⁴¹ Vlastní překlad.

prsou, i když ve svém věku by je již měla mít, usoudili, že musí být mužem...“⁴² (Palou 1913: 215 in Roscoe 50)“. Teprve později se ujalo, z francouzštiny pocházející, pojmenování berdache. Toto pojmenování, ač nejrozšířenější, nebylo univerzální, lišilo se kmen od kmenu. V kmenu Zuni byli Ihamana, Koskalaka v Lakotě, v kmenu Navajo pak například nádleehíí. Podstata je všem společná. Dle Willa Roscoe šlo zpravidla o muže, přebírající genderovou identitu, sociální postavení a roli opačného pohlaví. „Berdachové byli i uznáni jako samostatná sociální skupina.“⁴³ (1988: 59)

Warrior women, ženy bojovnice, pak zase zastávaly typicky mužské úlohy – lovily, bojovaly a mnohdy stály i v čele celého kmene. (Roscoe 1988: 65) Někdy se proto lze setkat s označením „ženský berdache“.⁴⁴ Mužská i ženská pohlavní identita tak může být shledána jako difúzní.

Celé toto vysvětlení je aplikováno na naše vnímání pohlaví a genderu, neboť mezi kmeny podobné binární opozice nefungovaly. „Děti Inuitů dostávaly jména předtím, než se narodily a poté byly vychovávány dle genderu těchto jmen, bez ohledu na biologické pohlaví.“⁴⁵ Toto mohlo vyústit v nesčetné množství typů genderových identit, které ovšem mohly být v pozdějším věku na základě individuálního rozhodnutí změněny. „Berdachismus je pro společnost způsobem, jak rozeznat a asimilovat atypické osoby bez nutnosti je měnit nebo stigmatizovat jako deviantní. Tato kulturní instituce potvrzuje jejich právo na to, čím jsou.“⁴⁶ Spíše než o přesné vymezení těchto jedinců šlo tedy spíše o svobodnou vůli každého.

„Z pohledu západu je berdachismus komplexní matoucí jev, jež směšuje a předefinovává samotné pojetí toho, co je považováno za mužské a ženské. V kultuře s pouze dvěma uznanými pohlavími jsou takoví jedinci genderově nekonformní, abnormální, deviantní.“⁴⁷

Mnohá další přírodní společenství uznávají možnost změny rodové identity. Opačnou roli lze přijmout spolu se všemi povinnostmi a právy, kam spadá i svatba a adopce dětí či válčení.

Definice Waltera Williamse celou berdache problematiku činní aktuálnější a srozumitelnější, neboť dodává: "berdache může být morfologicky definován jako muž nemaskulinního charakteru; tento typ (berdache) je často stereotypně označen jako zženštilý,

42 Vlastní překlad.

43 Vlastní překlad.

44 Vlastní překlad anglického originálu „female berdache“.

45 Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://www.willsworld.org/twospiritq-a.html>)

46 Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://crl.ucsd.edu/~elman/Courses/HDP1/2000/LectureNotes/williams.pdf>)

47 Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://crl.ucsd.edu/~elman/Courses/HDP1/2000/LectureNotes/williams.pdf>)

ale přesnější charakterizací je androgynie.⁴⁸ Tím berdachismus rozšiřuje i o současný termín androgynie.

5.2.2 Androgynie

Androgynii nelze definovat a obsáhnout tak jako intersexualitu. Nelze ji medicínsky vymezit a její hranice jsou tímto poměrně rozestřeny. Nejedná se o (částečně) oboupohlavní jedince; v případě androgynů jsou kombinovány pouze maskulinní a feminní znaky a minimalizovány rozdíly mezi nimi, ať už v jednání anebo v jejich vizuální sebe prezentaci. Jde o svobodnou volbu individuální identity. Elisabeth Badinter jim přisuzuje vlastní gender, zatímco dle Sandry Bem by chování a jednání ani žádný gender mít nemělo. (2005; 1995) Androgynie, zaznamenaná i ve zvířecí říši, má v tomto některé společné znaky právě s berdache a warrior women. Pohlaví zde není spojováno s genderovou identitou, naopak je vyvráceno mísením očekávaných vzorců chování. Jsou zde zastoupeny oba, tedy podobně jako u two – spirit.

5.2.3 Two – spirit

Mimo berdache a dalších 135 kmenů Severní Ameriky, lze toto odlišné pojetí a uznávání v podstatě libovolného počtu variant pohlaví a genderových identit zaznamenat u hidžrů v Indii či guevedoces v Dominikánské republice. (Randy Buras in Feinberg 2000) Berdache je termín zastaralý a s postupem času se mu navíc dostalo negativní konotace k mužské prostituci; ve francouzštině je takto přímo překládán. V současnosti je tedy nahrazován aktuálnějším „two – spirit“⁴⁹, jež je aplikovatelný i při soudobé genderové klasifikaci. Odkazuje na přítomnost obou „duší“, obou principů: mužského i ženského, zatímco berdache obsahuje v podstatě všechny genderové „abnormality“. Two – spirit je širší pouze v tom smyslu, že zahrnuje jak přítomnost dvou lidských duší, u některých kultur, i těch zvířecích.

Sabine Lang termín nazývá „formou sociálního selhání, kdy berdache jsou vnímáni jako jednotlivci, neschopni přizpůsobit se mužské roli předepsané jejich kulturou.“ (1998: 28)⁵⁰ Především pak muži v two – spirit roli „ztratili svou maskulinní sociální moc, tudíž přijali ženské sociální role, aby se dostali nahoru na společenském žebříčku v rámci kmene.“⁵¹

⁴⁸ Vlastní překlad. (Dostupné z: <http://crl.ucsd.edu/~elman/Courses/HDPI/2000/LectureNotes/williams.pdf>)

⁴⁹ Pojmenování two – spirit bývá v literatuře někdy překládáno jako „lidé dvojí duše“ či doslovně „dvojí duch“ (např. Fafejta 2004), já se budu raději držet původního názvosloví a vnímat jej jako terminus technicus.

⁵⁰ Vlastní překlad.

⁵¹ Vlastní překlad.

(26) Často zde, jako u androgynů, dochází ke stírání rozdílu mezi maskulinními i feminními prvky i po vizuální stránce, ač cross dressing samozřejmě ještě nemusí být indikátorem i cross actingu. Tedy nemusí být spojen s gender statutem, sociální rolí ani s volbou partnera. (62) Lidé dvojí duše mohou mít mužské tělo, věnovat se „typicky“ mužským aktivitám, v minulosti sem spadal například lov, zároveň ale zastávat i ženské činnosti jako je vaření a výchova dětí. Two – spirit mohou udržovat vztahy i s non – two – spirit lidmi, tento vztah je poté nepřesné označit jak za homosexuální, tak i heterosexuální. Hranice mezi pohlavími je zde nejen setřena, není ani vyžadována. Podle Laqueura (1990) začínají být muž a žena chápáni jako dvě ontologicky odlišné a takřka ve všech ohledech opačné bytosti až koncem 18. století. To neznamená, že by předtím vůbec nedocházelo k rozlišování mužů a žen, ale tomuto rozlišení nebyly přisuzovány tytéž významy – v tělech a jejich pohlavnosti se nehledala prvotní příčina (rodového) jednání. S tímto se začalo naplno až spolu s rozdělením společnosti na veřejnou a soukromou sféru.

5.2.4 Hidžrové

Analogií ke kmenům berdache jsou indičtí hidžrové (Nanda 1990). Ti se nepokládají ani za ženy, ani muže, užívají ženských jmen a oděvů. V minulosti byli označováni i ekvivalenty jako impotent, eunuch – často podstupovali kastraci; současně se zaměřují s transvestity či transsexuály. (1990) Serena Nanda také shrnuje, že dnes se většina hidžrů místo kastrace spokojí s přijetím ženského jména a šatu. Další skupinou, pro mou práci i vhodnější, jsou pak hidžrové narození jako hermafroditi.⁵² V tomto případě se mnohdy raději rodiče takového dítěte vzdají a předají ho do tzv. rodiny hidžrů, kde jej vychovávají v souladu se svou filozofií. Jedinec spolu s rodiči, se tak vyhne hanbě, která narození takového dítěte i v Indii provází. Ač je intersexuální dítě považováno za velké neštěstí, a to dodnes a nejen tam, usnadní mu takový krok život. Nestojí před závažným rozhodnutím ohledně svého pravého pohlaví.⁵³ Hidžrové ilustrují soulad s přírodou a respektování biologických odchylek od běžné normy, navzdory tomu, že i tam je hermafroditní potomek považován zpočátku za problém

Pohlavně genderová koncepce indiánských kmenů se do současného vnímání intersexuality nepromítla. V současnosti je privilegium v rukou medicíny, zatímco „přístup k vlastnímu tělu je vždy přístupem nepřivilegovaným – odehrává se prostřednictvím jedincům aktuálně dostupných diskurzů“. (Dvořáčková 2007: 14) Medicína provází náš život od

⁵² Zde upřednostňuji pojem „hermafrodit“, neboť v přírodních kmenech je člověk spojen s přírodou a toto pojmenování tedy nenabývá negativní konotace.

⁵³ (Dostupné z: <http://www.translide.cz/hidzra>)

narození až po smrt. Není nic nečekaného na tom, že se prolíná i do života oboupohlavních osob, zde je již nedostatečné označit ji za jeden z vnějších vlivů, které na člověka působí. V případě intersexuálních dětí, je přímo osudem.

6. Muži, ženy, intersexuálové

6.1 Třetí, či neurčité pohlaví?

Po všech s intersexualitou spojených útrapách došlo k průlomům a zároveň rozšíření spektra o další kategorii. Po vzoru Austrálie, v roce 2003, a Nepálu, v roce 2011, přijalo Německo, jako první evropská země zákon o tzv. třetím pohlaví. Intersexuální jedinci si nyní tedy vedle tradiční binární volby mohou zvolit neurčité pohlaví. Podmínkou není žádný lékařský zákrok, k možnosti označit se písmenem X - v Austrálii, či nevyplnit žádné pole - v Německu, nyní stačí pouze lékařská zpráva. Tato možnost se vztahuje pouze a výlučně na novorozence, u nichž nelze biologicky jasně určit pohlaví. Netýká se transsexuálů, transgenderů, androgynů, two – spirit genderu ani nikoho jiného.⁵⁴ I zde je tedy patrná prominentní role biomedicínského diskursu, jež ustanovuje, komu toto právo připadne a komu ne.

Svobodná volba pohlaví patří dle německého ústavního soudu k základním lidským právům. Dohled nad jednotlivými separovanými skupinami se usnadní, zviditelníme – li je. Jak ilustruje Foucault Benthamovým modelem Panoptikonu, kdy vězeň je viděn, ač on sám dozorce nevidí. Tak dochází k vnitřní sebedisciplinaci, kdy dozorce již ani není třeba. (2000)

„V životě stigmatizovaných osob existuje tolik společných situací, že to opravňuje zařadit všechny tyto osoby pro potřeby analýzy do jedné klasifikační třídy.“ (Goffman 2003: 166) I v práci Lévi – Strausse lze nalézt podobný názor, že ne podobnosti, ale naopak difference se podobají. Difference tak společnosti umožňuje legitimizovat a klasifikovat sociální rozdíly. Jeho strukturalistické pojetí jazyka ve smyslu „označující a označovaný“ pak lze aplikovat i při studiu společnosti. Ta se také vyjadřuje prostřednictvím jazyka a chápe jej často v opozicích. Neuvědomované kulturní struktury vnímá jako protiklad k přírodním strukturám. Nejvýznamnější binární opozicí je podle něj tedy kultura/příroda. Do řádu přírody patří vše, co podléhá normám a pravidlům, do kulturního pak vše konkrétní a partikulární. (1998) Intersexualita v rámci „tohoto velkého dualismu představuje rušivý zásah přírody, průnik, který vyvrací status člověka jako nositele kultury.“ (Murphy 2001: 111) Strauss vnímá

⁵⁴ V Austrálii se tohoto práva dostává i transsexuálům a genderově neutrálním osobám, jedná se tedy o otázku svobodné volby.

naše myšlení jako uspořádané do duplicitních kontrastů - dichotomií. Podvědomě zavádíme logický pořádek tím, že kontrastujeme určité kvality s jinými kvalitami. Vytváří se tak realita usnadněná a srozumitelná díky tomuto rozřídění do binárních opozic, jež jsou následně uspořádány do určitého vzorce, čímž, dle Strausse dochází k hierarchizaci těchto opozic.

Postrukturalista Michel Foucault pak „spíše než masivní a binární rozdělení na jedny a druhé vyžaduje množství separací, individualizující rozmístění, do hloubky organizovaný dohled a kontrolu, intenzifikaci a rozvětvení moci.“ (2000: 279)

Nová možnost uvést v rodném listě vedle mužského, ženského i intersexuální pohlaví, se tak snadno může transformovat, pokud už se tak nestalo, v přímý prostředek k dalšímu třídění. Samotné použití slova „možnost“ je diskutabilní. Existuje opravdu, exaktní vědou uznané třetí pohlaví, nebo jde jen o lákavý název další úrovně kategorizace? V případě, že po narození není zřejmé pohlaví dítěte, nemusí nyní lékař sice okamžitě přistoupit k operaci, označí dítě za intersexuální. V rodném listu musí být tedy specifikováno, že se jedná o pohlaví neurčité. Spíše než o svobodnou volbu se jedná o povinnost a mandatorní ustanovení. Takový labelling může přímo vyústit v negativní stigmatizaci, tabuizaci, ale i ve fascinaci, která s nimi jde ruku v ruce. Mary Douglas uvádí, že pro jedince je téměř nemožné vymanit se z přehledných kategorií. Kulturní symbolika do nich třídí realitu, přičemž odchylky od této uspořádané klasifikace pokládají některé kultury za nebezpečné. (1966: 39 - 41)

Změna v každodenních situacích a interakcích s ostatními zůstává omezena jen na novou kolonku. Kolonku, kterou se přiznávají a zpovídají ze své odlišnosti, aby byli co nejvíce průhlední a srozumitelní. „Křesťanský západ vynalezl tento podivuhodný závazek říci vše, aby bylo vše smazáno, vyslovit dokonce i ty nejmenší prohřešky.“ (Foucault 2003: 140)

Nutno zmínit, že ani s novou kolonkou se intersexuálům nedostalo vlastního jmenného označení. V Austrálii vedle variant M, F⁵⁵, přibyla možnost X, nikoliv počáteční písmeno jako je tomu u zmíněných dvou pohlaví. Ač zde zákon platí i pro transsexuály a genderově neutrální, vše je sloučeno do jednoho písmena. V Německu pak lze oboupohlavní jedince označit jednoduše ponecháním prázdného políčka. Oficiálně tedy neexistuje žádné další pohlaví mimo ženského a mužského. Pouze možnost se od tohoto dělení distancovat v případě, že se člověk ani pro jednu kolonku nehodí. Později se sice mohou svobodně rozhodnout, k jakému ze tří pohlaví se chtějí řadit. Může nastat i situace, kdy tak budou činit ze studu nebo touhy sejmut z sebe doživotní nálepkou intersexuál. Legislativní důvody však mohou také v rozhodování sehrát důležitou roli. Osoba s prázdnou kolonkou v rodném listě

⁵⁵ Kdy M odkazuje k anglickému označení muže „male“ a F k označení ženy „female“.

nemůže právoplatně uzavřít manželství, neboť tato možnost náleží jen mužům a ženám. Ač mnohde fungují například registrovaná partnerství a manželství osob stejného pohlaví, nedostane se jim v této oblasti rovnoprávnosti. Tím, že se zákon týká výhradně intersexuálů je stále exkludována nezanedbatelná část LGBTQ⁵⁶ komunity.

„Napravením“ intersexuálně narozených zároveň napravujeme i společenský problém s přijetím neznámého. Právo definovat pohlaví a přiřazovat k jednotlivému genderu tak zůstalo nedotčeno. Průlomový krok je tedy pouze zdánlivý. Rodiče, potažmo i dospívající děti, sice získají více času na rozhodování o své identitě a pohlaví, v konečném důsledku pro ně však bude společensky snazší prodělat operaci a „usnadnit“ si tak život. Nejen kvůli tlaku společenských konvencí musí podstoupit zákrok, natolik traumatizující, že se proti němu vymezuje i United Nations Special Rapporteur on Torture.⁵⁷ Namísto zakázání ne nezbytně nutných chirurgických úprav pohlaví, byl raději vytvořen legislativní zákon, který může vést ke zvýšení jejich počtu.

Celá problematika této rovnice s jednou neznámou by se snad částečně rozřešila odstraněním povinnosti pohlaví vůbec uvádět. A to nejen ve spojitosti s novou právní normou. Uvedení pohlaví může vést například k diskriminačnímu jednání ze strany zaměstnavatele či k jiným komplikacím. Proč se vlastně musíme řadit k některému z pohlaví a k čemu tedy přibyla nová kategorie? „Musíme kontrolovat ta těla, jež se vymykají, čímž rozvolňují hranice, intersexuálové – jako ztělesnění obou pohlaví tak oslabují tvrzení o pohlavní diferencii.“⁵⁸ (Fausto-Sterling 2000: 8)

Téma postupně proniká nejen do společenského povědomí, ale i na sociální síť. Některé již překročily stín dichotomního rozdělení a nyní nabízí⁵⁹ přes padesát možností genderových identit. Nejenže uživatelé již nemusí být ženou, mužem, ale mohou si vybrat také oslovení, které bude tato síť užívat při zmínce o nich, prostředí virtuální reality poskytuje větší svobodu než reálný život.

Naše vášeň pro labelling a třídění se prolíná i do sexuální identity jedinců, aby ani zde nic nešlo sociální kontrole. Přijetím zákona o třetím pohlaví může dojít k nezamýšleným důsledkům - jedinec je zcela zviditelněn, snáze rozpoznatelný a eventuálně i následně exkludovaný. Přiznat se veřejně k intersexualitě vede k nemožnosti žít v manželském svazku, adoptovat si děti a tak založit rodinu, aniž by se museli přiklonit k jednomu ze zvýhodněných

⁵⁶ Tato zkrácená verze v sobě v anglickém znění obsahuje: lesbian, gay, bisexual, transgender, queer – případně questioning. V plném rozsahu lze použít i zkratky „LGBTQQIAA“, kde jsou navíc i: transsexual, two – spirited, intersex, asexual, ally.

⁵⁷ (Dostupné z: <http://msmagazine.com/blog/2013/02/07/un-condemns-normalization-surgery-for-intersexuality/>)

⁵⁸ Vlastní překlad.

⁵⁹ Prozatím pouze v USA.

pohlaví. Přesto, dle údajů ISNA existuje mnoho legálně oddaných intersexuálních osob. Lékař či oni sami rozhodli, ke kterému pohlaví se od nynějška budou navždy řadit. Opět se jeví jako snazší cesta, vybrat si variantu muž -variantu žena. Stejně jako u sňatků homosexuálů i zde společnost upevňuje instituci rodiny a důsledně dohlíží na její zaběhnutý chod. Gayové a lesby o sobě alespoň s jistotou mohou prohlásit, že jsou muži, ženami. Intersexuál tuto jistotu postrádá, pro společnost je neoznačitelný pojmem matka, otec - tedy nevhodný kandidát na roli rodiče. Neustává otázka, jak se ukazovat světu, aby nás svět přijal. (Goffman 2003)

Moc, uplatňovaná při klasifikačních snahách se spolu se zavedením třetího pohlaví stává mocí disciplinární. Je neviditelná, na ty, které si podrobuje, ovšem klade povinnost být viditelnými. Zákon o třetím pohlaví necht' je tohoto zviditelnění ilustrací. Binarita pohlaví díky němu může být ještě pevnější ve svých základech. Ve srovnání s neurčitým, nesnadno definovatelným intersexuálním tělem nakonec vyniká její stabilita a neotřesitelnost.

7. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala intersexualitou v kontextu strnulého dvoupohlavního systému. Kladla jsem si otázku, čím je vlastně pohlaví definováno, zda musí být jen dvě a je-li možné, aby se intersexualita (ne)stala třetím pohlavím. Inspirací mi bylo přijetí zákona o třetím pohlaví, jež mě fascinovalo a nechalo uvěřit možnosti nabourání pohlavního řádu. Teprve při samotné realizaci své práce jsem narazila na mnoho otázek, jež tento „pokrok“ a jeho důsledky vyvolávají.

V první části jsem se snažila o definování pojmu intersexualita, včetně eliminace zavádějících i zastaralých označení pro tento jev, prostřednictvím vymezení vhodné terminologie.

Další kapitola je zaměřena na analýzu vizuálních dat, a to dokumentu *Orchids: My intersex adventure*, který je zaznamenaný přímo pohledem intersexuální ženy. Autorka snímku je nositelkou genu, kvůli kterému se narodila s „neviditelným“ syndromem androgenní necitlivosti a prostřednictvím tohoto dokumentu se snaží, nejen sebe, zviditelnit. V kontextu její situace poukazují na kontrast s další účinkující intersexuální osobou, jejíž tělo je naopak viditelně nečitelné a jeho nejasnost budí rozpaky, a proto tíhne spíše ke snahám o zneviditelnění sebe sama. Tomu ovšem předcházela opačná situace, demonstrativní exhibice vlastního těla, vyvolávají odpor, jež jde ruku v ruce s fascinací – účastnila se freak show. Koncept exhibice anomálií a rarit mi poskytl prostor rozvíjet problematiku vizuální reprezentace a teorie veřejné distance Stuarta Halla.

Kapitola čtvrtá vychází z rámce medicínského diskursu, Foucaultova konceptu biomoci a jeho definice abnormality. Tato východiska mají mnoho společného a jsou zásadními činiteli při normalizačních tendencích a postupech při nápravě nejasného těla. Předložila jsem zde především teorii nemoci a zdraví Roberta Murphyho, v níž spatřuji paralely k situaci intersexuálních jedinců. V kontextu medicinalizace poukazují i na jiné než zdravotní důvody zákroku, vedoucím k volbě explicitního pohlaví. Stěžejními jsou pak snahy heteronormativní společnosti udržet heterosexuality jako jedinou, „přirozenou“ formu sexuality a obavy z nejasného těla jako zpochybnění esencialistického základu. I v tomto oddíle jsem kladla důraz na odpovídající terminologii tak, aby současně upozorňovala na negativní konotace, kterých některá medicínská označení intersexuality nabývají.

Následující kapitola představuje přístupy k nahlížení na pohlaví jako na neměnnou binární opozici. Ukázalo se, že tři základní postoje, z kterých jsem u této problematiky čerpala, mají několik shodných bodů. Přírodní kmeny berdache, Berger s Luckmannem ani

Judith Butler neuvažují pohlaví jako neměnnou jednotku se stabilním jádrem. Sociální konstruktivismus i performativní teorie pak zpochybňují samotný esenciální rámec, z něhož se při uvažování o pohlaví vychází a akcentují společenské vlivy na jeho konstrukci spíše než biologický determinismus. Jejich teorie jsem poté ilustrovala na zmíněném fenoménu berdache, female berdache, two – spirit, androgynech a hidžrách.

Poslední kapitolou jsem se pak vrátila k zákonu o třetím pohlaví, jež po výše zmíněných zjištěních nepůsobí tolik liberálně, nýbrž inklinuje ke klasifikační tenzi, labellingu a mění se v mandatorní ustanovení.

Přínos této bakalářské práce spatřuji především v rozpracování tohoto tématu jako možné přípravy na výzkum intersexuality v českém prostředí a podklad pro nastolení otázky třetího pohlaví tamtéž. Rovněž ve snaze poukázat a informovat o této upozaděné skupině, jejíž marginalizace částečně plyne z nedostatečné osvěty o intersexualitě, což následně budí obavy a podněcuje stereotypní uvažování.

8. Jmenný rejstřík

Badinter 27	Dvořáčková 23, 25, 29	Lévi – Strauss 30
Barbin 9, 10, 22	Fafejta 14, 28	Luckmann 6, 18, 20, 21, 24, 33
Barša 21	Fausto – Sterling 6, 11, 16, 18, 22, 23, 24, 25, 32	McKenna 7, 16, 22, 24, 25
Bem 27	Feinberg 27, 18, 4	Murphy 6, 10, 15, 16, 17, 18, 25, 30, 33
Berger, P. 6, 18, 20, 21, 24, 33	Foucault 6, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 30, 31, 33	Nanda 28
Berger 13	Goffman 20, 30, 32	Palou 26
Bourdieu 23	Hall 11, 23, 16, 33	Parsons 15
Buras 27	Haraway 13, 14, 22, 25	Roscoe 26
Butler 6, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 34	Hart 8, 9, 10, 12	Rose 10, 13
Canguilhem 14, 17, 18	Kessler 7, 16, 22, 24, 25	Saussure 23
Craton 12	Lacan 10	Schildrick 12
Dreger 7, 9, 11, 12, 14, 16, 23	Lang 28	Turner 17
Douglas 30	Laqueur 7, 23, 28	Williams 26, 27
	Leriche 18	

9. Zdroje

Literatura

- Badinter, Élisabeth. 2005. *XY: o mužské identitě*. Praha: Paseka.
- Barbin, Herculine. 2010. *Herculine Barbin: being the recently discovered memoirs of a nineteenth-century French hermaphrodite*. New York: Vintage books.
- Barša, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy*. Praha: Slon.
- Bem, Sandra. 1995. *Dismantling gender polarization and compulsory heterosexuality: should we turn volume down or up?* Pp. 329 - 334 (online) (cit. 30. 3. 2014) Dostupné z: <http://psych.cornell.edu/sites/default/files/Dismantling.pdf>
- Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Butler, J. 2003. *Trampoty s rodom. Feminismus a podryv identity*. Bratislava: Aspekt.
- Canguilhem, Georges. 1966. *The Normal and the Pathological*. D. Reidel Publishing Company.
- Craton, E., Lilian. 2009. *The Victorian freak show: The significance of disability and physical differences in 19th-century fiction*. Amherst, New York: Cambria Press.
- Dreger, Alice D. 2009. *Hermafroditi a medicínská konstrukce pohlaví*. Praha: Triton.
- Douglas, Mary. 1966. *Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.
- Dvořáčková, Jana. 2007. *DG. F 64.0: Sexuologické diskurzy transsexuality*. Brno: Masarykova univerzita. (diplomová práce)
- Fafejta, Martin. 2004. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz.
- Fausto-Sterling, A. 1992. *Myths of Gender. Biological Theories about Women and Men*. New York: Basic Books.

Fausto-Sterling, A. 2000. *Sexing the Body. Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.

Fausto-Sterling, Anne. 2000a. *Sexing the body: gender politics and the construction of sexuality*. New York: Basic books.

Fausto-Sterling, Anne. 2000b. „*The Five Sexes, Revisited*.“ *The Sciences* 40 (4): 18-23.

Fausto-Sterling, Anne. (1993) 2002. „*The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough*.“ Pp. 468-473 in Christine L. Williams, Arlene Stein (eds.). *Sexuality and gender*. Malden: Blackwell Publishers.

Feinberg, Leslie. 2000. *Pohlavní štvanci*. Praha: G plus G.

Foucault, Michel. 2003. *Abnormal: lectures at the Collège de France*. New York: Picador.

Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové.

Foucault, Michel. 2003. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové.

Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

Foucault, Michel. 2003. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.

Foucault, Michel. 2010. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Goffman, Erving. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: SLON.

Hall, Stuart. 1997. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications Ltd.

Haraway, Donna. 1991. *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature*. New York: Routledge.

Kessler, S. J., McKenna, W. 1985. *Gender: An Ethnomethodological Approach*. Chicago: The University of Chicago Press.

Laqueur, T. 1990. *Making sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Lang, Sabine. 1998. *Men as Women, women as men. Changing gender in native American cultures*. Austin: University of Texas Press.

Lévi – Strauss, Claude. 1998. *Totemizmus*. Bratislava: Chronos.

Murphy, F., Robert. 2001. *Umlčené tělo*. Praha: SLON.

Nanda, Serena. 1999c. *Neither man nor woman: hijras of India*. Belmont, CA: Wadsworth Pub Co.

Parsons, Talcott. 1964. *The Social system*. London: The Free Press.

Rose, Gillian. 2007. *Visual Methodologies: an introduction to the interpretation of visual materials*. London: SAGE Publications Ltd.

Roscoe, Will. 1988c. *Living the spirit: a gay American indian anthology*. New York: St. Martin's Press.

Saussure, Ferdinand de. 2007. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia.

Schildrick, Margrit. 2002. *Embodying the monster: Encounters with the Vulnerable Self*. London: Sage Publications Ltd.

Williams, L., Walter. *The berdache tradition*. Pp. 73 – 81 (online) (cit. 30. 3. 2014) Dostupné z: <http://crl.ucsd.edu/~elman/Courses/HDP1/2000/LectureNotes/williams.pdf>

Jiné zdroje

<http://antitorture.org/>

<http://www.isna.org/>

<http://msmagazine.com/blog/2013/02/07/un-condemns-normalization-surgery-for-intersexuality/>

<http://www.sexarchive.info/ECT3/index.html>

<http://www.translide.cz/>

Hart, Phoebe. *Orchids: My Intersex Adventure*. 2012. Austrálie.

Anotace

Tato bakalářská práce představuje reflexi pohlavně - genderové klasifikace, založené na principu dichotomie muž /žena. Činí tak s pomocí intersexuality, jež zde ztělesňuje zásah do této binární opozice. Práce předkládá několik možných variant vnímání intersexuality. Nahlíží ji skrze medicínský diskurs a Foucaultův koncept biomoci, kdy oba společně zosobňují negativní způsob jednání s intersexuály. Upozorňuje na normalizaci prostřednictvím medicinalizace a dohledu a z toho plynoucí možnost patologizovat nonkonformní jednání. Zabývá se otázkou, proč se intersexualita (ne)může stát třetím pohlavím, přičemž současně konfrontuje rigidní dvoupohlavní systém s několika přístupy. Především s liberálním postojem přírodních kmenů, sociálním konstruktivismem Bergera s Luckmannem a performativní teorií Judith Butler. Teoretická východiska jsou ilustrována na vizuálních datech a to konkrétně díky autobiografickému dokumentu *Orchids: My intersex adventure*. V návaznosti na něj je analyzována i vizuální reprezentace skrze freak show.

Klíčová slova: intersexualita, pohlaví, identita, sociální konstrukce, medicína, moc

Abstract

The bachelor thesis deals with the reflection of a sex–gender classification based on the principle of male/female dichotomy. It uses an assistance of intersexuality, that in this case represents an intervention in this binary opposition. The thesis presents several potential variants of perception of intersexuality. It explores intersexuality through the medical discourse and Foucault’s concept of biopower, when both together typify the negative way of dealing with intersex individuals. Through medicalization and supervision it points out the normalization that is consequent upon the possibility to pathologize nonconformist behavior. It deals with the question of why intersexuality may (not) become the third sex, while simultaneously confronts the rigid two-sex system with several approaches. Mainly it confronts with the liberal attitude of natural tribes, Berger’s and Luckmann’s social constructivism and theory of performativity of Judith Butler. The theoretical bases are demonstrated by visual data, specifically through the autobiographical document entitled: “Orchids My intersex adventure”. As a follow-up to the document there is analyzed also visual representation through a freak show.

Keywords: intersexuality, sex, identity, social construction, medicine, power